

HONFOGLALÁS – HONFOGLALÓK (Magyar őstörténeti konferencia Szegeden)

1988. április 18-19-én rendezték meg Szegeden a magyar őstörténeti konferenciát a Magyar Tudományos Akadémia Őstörténeti Munkaközössége, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya, a Magyar Nemzeti Múzeum és a szegedi Móra Ferenc Múzeum közös szervezésében.

A konferencia feladata a honfoglaláskor és a kora Árpádkor témakörében a nyelvészet, az orientaliztika, néprajz, embertan és régészet legújabb kutatási eredményeinek ismertetése volt.

A nyelvészetet két előadó képviselte:

Benkő Loránd akadémikus (ELTE) „*Nyelvészeti adalékok a magyarság erdélyi megtelepedéséhez*” címmel tartott előadást. Elsőként felvetette az Erdélyben bekövetkezett török-magyar nyelvi érintkezés revidálásának szükségességét. A török eredetűnek magyarázott helynevek nagy része régi, elavult kutatásokon alapszik. Szerinte ebben az időben már az Erdélyben élő bolgároknak is szláv nyelvűnek kellett lenniük. Erdély etnikai képét a honfoglalás előtt a szlávok határozta meg, a víznév és a helységnévanyag is ezt bizonyítja. Rendkívüli jelentőséggel bírnak azok a magyar nyelvi eredetű helynevek, melyek védelmi vonalak, gyepek meglétére utalnak. A nyelvjárástörténeti vizsgálatok három csoportot tudtak elkülöníteni Erdély területén – a magyarság kétféle nyelvi-etnikai csoportját és a székelységet. Hasonló módszerű vizsgálatok vezettek arra az eredményre, hogy eredetileg a székelység sem volt egységes etnikum, hanem többféle csoportból szerveződött határvédelmi feladatok ellátására. Kelet felé mozgásuk is ezzel magyarázható, nem pedig a betelepülő szászok hatásával. A magyar helynévanyag vizsgálatának fő summázata, hogy a nyelvtudomány nem mond ellent azoknak a régészeti eredményeknek, melyek a honfoglalás óta magyar otlétről tanúskodnak, de a magyar lakosság beköltözését valamivel későbbi időszakra teszi.

Az előadáshoz Bóna István, László Gyula, Róna-Tas András valamint Fodor István szólt hozzá, aki kiemelte, hogy a nyelvészeti kutatásokkal ellentétben a Kolozsvár-Zápolya utcai temető biztosan a magyarság legarchaikusabb rétegéhez köthető.

Kiss Lajos (MTA Nyelvtudományi Intézet) „*A magyarság legkorábbi nyomai a Délvidék helységneveiben*” című előadásában Pozsega, Valkó, Szerém, Keve és Krassó vármegyéket vizsgálta. Ezen megyék helységnevei tanúskodnak a magyarság tekintélyes tömegű jelenlétéről a korai időszakoktól kezdődően, számuk azonban a török előrenyomulásával fokozatos csökkenésnek indult, a lakosság egy része teljesen kicserélődött, a régi magyar helységnevek csak eltorzult formában éltek tovább.

Az orientaliztika tárgyköréből két előadás hangzott el: **Czeglédy Károly** (ELTE) „*Arab filológiai problémák a kazár forrásokban*” c. előadásában a kazárookra vonatkozó arab források egy csoportját elemezte filológiai szempontból, kiemelve a forráskiadások problémáit és elégtelenségeit.

Róna-Tas András (JATE) „*Része volt-e a honfoglaláskori műveltségünknek a rovásírás?*” c. előadásában a kérdésre igenlő választ adott, hiszen az írás elterjedése egybeesett a bolgár-török és kazár népesség elterjedésével épp azokon a területeken, ahol a VII-X. századi magyarság is feltételezhetően megfordult. Nehezen képzelhető el, hogy ilyen környezetben a magyarság nem ismerkedett meg az írással.

A dolgozatra **Vékony Gábor** reflektált.

A néprajzot Pócs Éva (MTA Néprajzi kutatócsoport) „*A honfoglalók hitvilága*” c. dolgozata képviselte, melyben Diószegi Vilmos kutatásának revidálását vetette fel, miszerint a sámánhit magyar emlékei etnikai tulajdonságokat hordoznak. A szomszédos népek mondakincsében ezek az elemek ugyanis nem találhatók meg. Pócs Éva a boszorkány és egyéb mondák vizsgálatával arra a következtetésre jutott, hogy ezek a hiedelmek Európa-szerte hasonlóak.

Az embertan témaköréből K. Éry Kinga (Természettudományi Múzeum Embertani Tára) „*A honfoglalók antropológiája*” c. előadása hangzott el. A vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy más embertani jellegű nép (fele europid, fele europo-mongoloid) szállta meg a Nagyalföldet és más (europid) a Kelet- és Észak-Dunántúlt és az Alföldet északról övező dombságot. E két jelleg már a vaskorban kialakulhatott. A kutató felveti annak lehetőségét, hogy a nagyalföldi csoportban kell látnunk a honfoglaló hét magyar törzset, míg a többiben a csatlakozott segédnépeket, főleg a kabarokat. A honfoglalók és a Kárpát-medence avar lakossága között csak Észak-Nyugaton mutatható ki kapcsolat, míg a honfoglalók és a kora Arpádkor népe közt nincs hasonlóság, a keveredés lassan indulhatott meg.

A régészet témaköréből is számos előadást hallhattunk.

Dienes István (Magyar Nemzeti Múzeum) „*Honfoglaláskori kovácsaink egyik mesterfoglásáról*” c. előadásában egy 1974-ben Tiszavasváriban előkerült honfoglaláskori szablyát elemzett. A szablya gazdagon tausírozott volta tanúskodott a honfoglaláskori kovácmesterség magas színvonaláról. A szerző felvetette annak szükségességét, hogy a régebben előkerült szablyákat is modern módszerekkel kell megvizsgálni.

M. Nepper Ibolya (Déri Múzeum, Debrecen) „*Hajdú-Bihar megye újabb honfoglaláskori temetői*”-ről beszélt. A Körösszegapáti-Pállapályon feltárt X-XI. századi temetőt, Püspökladány-Eperjesvölgy 640 síros temetőjét, valamint a Sárrétudvari-Hízóföldön kiásott 262 síros X. századi temetőt ismertette. E két utóbbi temető leletanyaga rendkívül jó lehetőséget teremtett a honfoglaláskori női viselet rekonstruálására – köznépíre és rangosra egyaránt.

Kürti Béla (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) – Szalai Ferenc (JATE Embertani Tanszék) – Lengyel Imre (Érsebészeti Klinika) – Takács István (Mezőgazdasági Múzeum) – Knotik Márta (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) „*Az algói honfoglaláskori temető*” c. közös előadásukban szép és követendő példáját mutatták annak, hogy a segédtudományok mekkora segítséget tudnak adni egy temető leletanyagának teljes, komplex feldolgozásához, megsokszorozva az információk mennyiségét. Kürti Béla előadásában ismertette a temető feltárását, Szalai Ferenc a temető csontvázanomáliáit elemezte, míg a temető csontanyagának szerológiai vizsgálatát Lengyel Imre végezte el. E két vizsgálattal a temetőn belül sírcsoportokat tudtak elkülöníteni, melyek kisebb-nagyobb eltéréssel megegyeztek az ásató régész megfigyeléseivel. Knotik Márta a textilmaradványokat, Takács István az állatcsontokat vizsgálta meg.

Nevezánszky Gábor (Nyitra) „*A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Szlovákiában*” címmel tartott előadást, melyben az 1968 óta előkerült újabb lelőhelyeket ismertette, melyek már a peremvidéket is jelölik. Számos leletanyag előkerülése a Nyitra folyó völgyében jelzi a terület sűrű megszállását, és a Zsitva folyó völgyében egyre északabbi területeken is szaporodnak a lelőhelyek. Hasonló a helyzet a Garam folyó völgyében is, ahol általában vegyes temetők vannak. Kassa környéke jól kutatott terület, honfoglalókra jellemző leletanyag azonban eddig még nem jelentkezett. A Szepességben megtelepült magyar lakosság létéről tanúskodnak a cserépüstök és egy vas kengyelpár.

Fodor István (JATE) „*A peremvidékek honfoglaláskori emlékanyagáról*” tartott előadást, különös tekintettel Burgenlandra. Erről a területről eddig csak két temető ismert, de ezen kívül még kb. egy tucatnyi temető anyaga publikálatlan, köztük nagy

(50) sírszámúak is. Ezek a lelőhelyek főként Burgenland északi részéről kerültek elő, a déli területekről egyelőre még nem. Ezek egyöntetűen köznépi temetők, a határőrző lakosság emlékét őrzik, kik a Bécsi medence feladása után kerültek erre a területre. A lengyelországi, ukrainai és moldvai lelőhelyek jelzik, hogy a X. századi gypüvonal külső szegélye a Kárpátokon kívül húzódtott.

Az ülősszak egyik előadója Révész László volt (Hermann Ottó Múzeum, Miskolc), aki „Beszámoló a Karos-Eperjesszög II. honfoglaláskori temető ásatásáról” címmel olvasta fel dolgozatát. Beszélgetésünk a fiatal, de már híres kutatóval készült.

- 1984-ben végeztél Szegeden történelem-régészet spec. képzés szakon. Ha jól tudom, Neked már itt, az egyetemen megadatott az a lehetőség, hogy a honfoglalás korával behatóbban foglalkozhass.

- Igen, még hallgató koromban, 1982-ben kezdtem el ásni tanszéki tanátsátás keretében Hódmezővásárhely-Nagyszigeten Fodor István és Trogmayer Ottó irányításával. Itt egy X-XI. századi köznépi temető került elő, mely lovas- és melléklet nélküli sírokat egyaránt tartalmaz. A feltárás még nem fejeződött be. B. Nagy Katalin és az én vezetésemmel, a szegedi régészhallgatók segítségével tavaszkonként folytatjuk az ásatást.

- A konferencián elhangzott előadásod témája a Karos-Eperjesszög II. temetőjének ismertetése. Mit jelöl ez a II. sorszám?

- Karos-Eperjesszög I. temetőjéből 1899-ben és 1936-ban kerültek elő leletek. 1936-ban 13 sírt sikerült feltárni és kb. 30-40-t szédült állapotban megfigyelni. A leletanyag jelentős része sajnos elkallódott.

A II. temető ettől a területtől mintegy 200 méterre Délre, egy homokdombon terül el. Jelenlétére az hívta fel figyelmünket, hogy 1985-ben szántás közben övveretek, kengyel, dirhemek kerültek elő. 1986-ban leletmentő ásatást kezdtünk, azóta 4 feltárára került sor, ez év nyarán sikerült teljesen feltárni ezt a temetőt. A 73 sír fele lovas temetkezés volt, rendkívül nagy a szabályával eltemetettek száma – összesen 8, ezidáig a Kárpát-medencében páratlan arány. A férfi méltóságdíszek közé tartozik 2 tarsolylemez (a Kárpát-medencében előkerült 25. és 26.!), 2 veretes tarsoly és 8 aranyozott ezüst övveret. A női sírok mellékletei sokban különböznek az alföldiekétől – kevesebb nemesfém díszítés a ruhán és hiányoznak a karcsüngők is. A női sírok jellemző leletei a pántkarperecek, rendkívül jól megfigyelhető a csizmák vereteinek elhelyezkedése, előkerült 4 rozettás lószerszámveret és 2 lemezes, ill. 1 áttört, öntött korongpár. A gyermeksírokra jellemző, hogy szinte mindegyikben találtunk edénymellékletet.

- Az előkerült tárgyak alapján milyen következtetéseket tudtál levonni?

- A honfoglaló magyarság első generációjához tartozó gazdag, középrétegű közösség emlékeit hozta napvilágra ez az ásatás, és egyelőre semmi jel nem mutat arra, hogy a X. század közepénél tovább használták volna. Azért sorolom ezt a népeiséget az első generációhoz, mivel több olyan tárgy került elő, melyek vagy párhuzam nélküliek, vagy kevés párhuzammal rendelkeznek, friss keleti kapcsolatokat mutatnak. Ilyen például az az ezüstlemezes markolatvégű szablya, melynek markolatán ujjosztó pecek van – ez a típus a szaltovoi kultúra területéről ismert, egy női sírban kúp alakú csótárdíszet sikerült megfigyelni, és előkerült egy szaltovoi agyagkorsó is.

- Mi volt az idei év nagy „szencációja”?

- Már a konferencia után, Karos-Eperjesszög II. területétől Délre 400 méterrel találtuk meg a III. temetőt. Eddig 11 gazdag mellékletű sírt tártunk fel – 2 harci balta, 2 veretes csizma és 1 hajfonatkorong jelzi az előző temetőkhöz hasonló gazdagságát.

- A karosi II. és III. temetőben 1-1 vezéri sír is volt. Mi ezeknek a jelentősége?

- A két vezéri sírnek érdekessége az, hogy szinte egyenruhaszerűen azonos viseletben temették el őket. Tegezzük, nyergük, veretes övük, melyről egy egyelőre ismeretlen funkciójú 70 cm hosszú veretsor lóg le, szablyájuk, szív alakú sügyelővereteik, kantárdíszük nagyon hasonló. Mivel sikerült ezeknek a tárgyakkal pontos előkerülési helyét rögzíteni és megfigyelni, módunk nyílik arra is, hogy a korábbi vezéri sírokat is rekonstruálhassuk (Tarcál, Bodrogszerdahely, Eperjeske, Geszteréd, Zemplén, stb.).

- Milyen tapasztalatok szűrhetők le a temetőszerkezet vizsgálatából?

- Azt mindenképpen előre kell bocsátanom, hogy gondolataim egy munkaközi állapot termékei –irányvonalat jelölnek a későbbi kutatások számára, problémákra mutatnak rá, nem pedig végső összefoglalást jelentenek.

Azonban azt ki merem jelenteni Karos II. teljesen feltárt köznépi temető alapján, hogy újra kell gondolni László Gyula ún. „nagycsaládi” temetőinek kérdését. Elméletét csak a régi, töredékesen feltárt, nem minden esetben szakember által ásott temetőkre alapíthatta. A feltárt bezdédi, kenézlői, bashalmi, eperjeskei temetőkben csak kis részletek kerültek feltárássra, hitelesítésük elvégzését fontos feladatnak tartom.

- Miért gondold, hogy ezek nem nagycsaládi temetők, miért kell feltárást tovább folytatni?

- Egyrészt az utóbbi 40 évben nem került elő 15-25 síros nagycsaládi temető, hanem csak ennél nagyobb (Sárrétudvari, Algyő), másrészt a Karos-Eperjesszög II. temetőben a sorokból álló sírcsoportok közt 15-20 méteres üres területek voltak, a temetőn belül is különböző –korábban bezdélinek, kenézlőinek, stb. nevezett sírsorok és csoportok váltak azonosíthatóvá.

- Tehát ha ezek nem nevezhetők nagycsaládi temetkezéseknek, akkor kikhez köthetők?

- Szerintem ezek egy mesterséges szervezet régészeti visszatükröződései, melyekben kisebb vagy nagyobb rangú katonai vezetőt, annak családtagjait és háziszolgáit láthatjuk, valamint az irányítása alá tartozó, helyzetükből adódóan legtöbbször nőtlen harcosokat.

- Előadásodban elhangzott egy érdekes megállapítás a szabolcsi és zempléni honfoglaláskori temetők egymáshoz való viszonyával kapcsolatban. Pontosabban mire gondoltál?

- Szerintem a hajdani Zemplén és Szabolcs megyék területén feltárt középrétegi honfoglaláskori temetők nemcsak leletanyagukban, de a temetők szerkezetét és a férfiak túlsúlyát tekintve is igen közel állnak egymáshoz. Különbözőségük az ország más területeivel összehasonlítva szembetűnő. Az alföldi területeken a nők több nemesfémet viselnek, a férfisírokban kevesebb a kiemelkedő rangjelző lelet. Arra a kérdésre, hogy mi az oka ennek az eltérésnek, egyelőre még nem tudok választ adni, bár biztosnak tartom, hogy nem a kabarokat kell bennük keresnünk. A régészeti és történeti források adatai közt északkelet Magyarországon épp oly súlyos ellentmondás feszül, mint Baranya megyében, csak éppen ellenkező előjellel. Itt ugyanis rendkívül szegényes a történeti forrásanyag.

- Miért tartottad fontosnak kiemelni, hogy ezeknek a leleteknek nincs köziük a kabarokhoz?

- A kabar kérdésben Fodor István és Kristó Gyula véleményével értek egyet. Véleményem szerint a történészek túlhangsúlyozzák szerepüket a honfoglaló magyarság törzsszövetségében, ráadásul mindegyik kevés forrás is áll rendelkezésünkre. Komikusnak tartom, hogy X-XI. századi rejtélyeket kívánnak megoldani a kabarokkal. Alig van olyan pont – legyen az művészet, katonáskodás, kereskedelem, földművelés –, ahol a kabarok, mint megoldás ne merült volna fel. Régészetiileg nem foghatók meg, és szerintem soha nem is lesznek azok. Ez egy nagyon heterogén, csatlakozott segédnép volt. Történeti abszurditás lenne, hogy ők kapták volna a kalandozások

adóiból és zsákmányaiból a legnagyobb részt. Valószínűnek tartom, hogy a honfoglalás időszakára betagozódtak a magyar népbe, éles különállás nem figyelhető meg sem katonai szervezetükben, sem életmódjukban.

- A honfoglaláskor már az az időszak, melyről már nemcsak a régészeti források tudnak beszámolni, hanem az írott forrásoknak is igen nagy a szerepe és jelentősége. Mi a véleményed a történészek és régészek viszonyáról a magyar tudományban?

- A régészet folyton gyarapodó forrásai módosítják a honfoglaláskor társadalmáról kialakult képet. Azonban megfigyeléseim szerint a történettudomány képviselői nem veszik figyelembe a régészet eredményeit, illetve bizonyos szkepticizmussal kezelik azokat. Legtöbbször csak illusztrációként használják fel, de nem tekintik egyenrangú partnernek. A régészeti adatoknak is ugyanolyan forrásértéke van, mint a történetieknek, csak sajnos a történészek nem hajlandók azzal a segítséggel élni, mely a régészek részéről maximálisan adott.

- Milyen terveid vannak a közeli és távolabbi jövőre?

- Elnyertem az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának ösztöndíját. Ez azt jelenti, hogy viszonylag rövid időn belül össze kell foglalnom a honfoglaláskorra vonatkozó gondolataimat - természetesen a három karosi temetőre koncentrálni. Ehhez persze előbb be kell fejeznem a III. temetőt, az I.-t pedig meg kell szondáznom.

Feladatomban még nemrég elhunyt fiatal régészünk, Szabó János Győző honfoglaláskori leleteinek feldolgozása.

Távolabbi terveim között szerepel a két kenézői temető hitelesítése és Zemplén-Agárd megásása, ahol is a karosihoz hasonló körülmények közt kerültek elő leletek.

- Mindehhez sok sikert kívánok, és köszönöm a beszélgetést.

A konferenciával egyidőben kiállítás nyílt Szegeden a Fekete Házban X-XI. századi temetők eddig még nem közölt anyagából.

A konferencia előadásainak szövege rövidesen nyomtatásban is meg fog jelenni.

ANDERS ALEXANDRA